

KOLLÁR JÓZSEF – KOLLÁR DÁVID – MÁK KORNÉL

TULAJDONSÁGOK NÉLKÜLI FUTBALL

Bevezetés: kis pátosz és nagy irónia

■ Dolgozatunkban az Osztrák–Magyar Monarchia posztmodern jegyeket mutató modernizmusának kontextusában tárjuk fel az Aranycsapat kulturális gyökereit. Értelmezésünk szerint a kor létmódjához kapcsolódóan két szempontból is „grundfocit” játszottak. Egyrészt abban az értelemben, hogy számos játékos a grundokon tanult meg futballozni. Világhírű labdarúgókként is körbelengte őket a grund innovatív, a Monarchia bukását még az ötvenes években is túlélő szelleme. Másrészt az Osztrák–Magyar Monarchiának a kreatív destrukció által konstituált ontológiai pluralizmusával összhangban alapjaiban kérdőjelezték meg az addigi futball modernista alapjait. Értelmezésünk szerint a jól ismert megalapozásellenes filozófiai diskurzuson túl Molnár Ferenc *Pál utcai fiúk* című regénye megvilágító erejű és plasztikus ábrázolását adja a mindennapokat is érintő, végső alapok elvesztésének. Nemecek halála tekinthető a nagy narratíva (ironikusan kis betűvel írt) nagy hőségnek utolsó, kissé megkésett váteszi tetteként. A regény számunkra elsősorban a „tulajdonságok nélkülivé” váló ember kényszerű felnőtté válásának belátásáról szól, ami abban nyilvánul meg, hogy a szereplőknek meg kell érteniük, hogy a mindenkori ifjúság álma, a radikálisan új, végső alap (grund) nem létezik többé. A Monarchia szellemi életének alapvetésével összhangban belátják, hogy végső megalapozás nélkül kell a grundon túli, felnőtt világban létezniük. Nincs egyetlen nagy közös grund, viszont a kreatív destrukció kultúrája lehetőséget teremt arra, hogy grundról grundra vándoroljunk, azaz epizodikus, rövid ideig szilárd alapokat teremtve és rombolva éljük életünket. A végső, egyetlen grund pátosza helyett az éppen aktuális grundok kisebb pátosza és nagyobb iróniája szavatol a szellemi életünkben bűvópatakként jelen lévő „ontológiai derűért”.

A futball születése

■ A futball a középkori Angliában kelt életre, de standardizálódásának¹ folyamata a 19. század eleji magániskolák megszületésével vette kezdetét.² Ugyanakkor hosszú időnek kellett eltelnie, mire 1863-ban megszületett az a döntés, hogy a labdát kézzel nem lehet érinteni. Ekkor vált el végérvényesen egymástól a futball és a rögbi. A viktoriánus korban nőtt a társadalmi fontossága, mivel úgy vélték, hogy a Brit Birodalom hanyatlása súlyos erkölcsi züllés eredménye, amely orvosolható a csapatsportok révén, elterjesztésükkel háttérbe szorítható „az egyéni önzés és a szolipszizmus”.³ Egy 1901-ben megjelent kiadvány szerint „a futballnál nincs férfiasabb sport egy igazi angol számára, hiszen bátorságra, hidegvérre és elszántságra épül”.⁴ A játék kezdeti időszakában a mai értelemben vett cselezés elődjére, az egyéni labdavezetésre épült a sportág, a passzolás és a védekezés nem játszott fontos szerepet. Taktikai megfontolásokról nem beszélhetünk, a játékosok – szó szerint – kergették a labdát. A skót futball felemelkedéséhez köthető a passzjáték és a cselezés kombináci-

ójának művészi szintre emelése. Az első taktikai hadrend megalkotása 1883-ra tehető, amikor a Cambridge University csapa 2-3-5-ös felállásban, azaz piramisalakban vette fel a küzdelmet ellenfelével.

A foci kulturális mintázatainak, vagyis „mémjeinek” hordozói a brit közösségek voltak: diplomaták, bankárok, kereskedők, mérnökök. Közép-Európa nagyvárosait (Budapest, Bécs, Prága) is ők fertőzték meg a futball vírusaival. Az angol futballban, bár belátták a passzolás fontosságát, mégis megmaradt a kezdeti férfias hozzáállás, a fizikai erőre, gyorsaságra épülő játéktípus, melyhez jól illeszkedett a tankszerű, félelmet és megalkuvást nem ismerő, bátor befejező csatárról alkotott „morális” kép. A közép-európai, ezen belül a magyar futballra azonban legnagyobb hatást nem egy angol, hanem egy skót edző, Jimmy Hogan gyakorolta, aki „úgy építette fel csapatát, hogy meg tudják villantani a jó öreg skót stílust, az intelligens összjátékra épülő futballt, miközben végig a földön tartják a labdát”.⁵ Az Aranycsapat szövetségi kapitánya, Sebes Gusztáv gyakran mondogatta, hogy „úgy futballozunk, ahogy Jimmy Hogan tanította nekünk”.⁶ Hogan 1912-től együtt dolgozott az osztrák futball legendás alakjával, Hugo Meisslrel, akivel egyetértettek abban, hogy a futball legfontosabb eleme a helyezkedés, az összjáték és technikai képzettség, azaz a futballt inkább művészetnek, játéknak tekintették, mint leszegett fejú, férfias harcnak. A technika célja a könnyed labdaátvétel és a gyorsan, tökéletesen kivitelezett passzjáték. Hogant teljesen elbűvölte Bécs atmoszférája: „A sötét, ködös lancashire-i ipararósból a vidám Bécsbe érkezni olyan volt, mint belépni a paradicsom kapuján.” „Az osztrák futball olyan volt, mint a valcer: könnyed és légies.”⁷ Hogan az első világháború idején az MTK edzőjeként is dolgozott, amelynek megalapozta későbbi sikereit. Számára a Monarchia végnapjainak Budapestje is hasonló élménnyel szolgált, mint Bécs. „A Magyarországon eltöltött idő majdnem olyan szép volt, mint életem bécsi korszaka. Budapest csodálatos város, megítélésem szerint a legszebb Európában.”⁸

A posztmodern futball

■ Olvasatunk szerint a skót futballiskola művészi formája az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjainak – erős affinitást mutató – „szellemével” vegyülve hívta életre az élményre, játékosásra, technikai bravúrokra, szépségre épülő Duna menti iskolát.

Az Osztrák–Magyar Monarchia mémjei által exaptált⁹ futballt – az angol felfogással szemben – nem férfias morális küldetésnek tekintik, hanem enyhén feminin művészi önkifejezésnek. Amire Hogan rácsodálkozott, az nem más, mint az 1900 körüli évtizedek Közép-Európája: a modernség kultúrájának egyéni jegyeket mutató, különleges reprezentációja.¹⁰ Erre a sajátos, posztmodern jegyeket is mutató modernsége Lyotard is utal *A posztmodern állapot* című könyvében: „Ez az a pesszimizmus, amely a századfordulós Bécs generációját táplálta: az olyan művészeket, mint Musil, Kraus, Hoffmannsthal, Loos, Schönberg, Broch, de filozófusokat is, mint Machot és Wittgensteint. Kétségtelenül ők voltak azok, akik annyira kiterjesztették a delegitimáció tudatát és elméleti, illetve művészeti felelősségét, amennyire ez csak lehetséges volt. Ma már mondhatjuk, hogy lezárult ez a gyász munka, s hogy nem kell újra kezdeni. Wittgenstein erős volt, és nem a bécsi modernség által kidolgozott pozitívizmus felé tért ki ez elől, s a nyelvjátékokat vizsgálva a performativitástól eltérő legitimáció perspektíváját vázolta fel. Ehhez van köze a posztmodern világnak. Az elveszett mesélés iránti vágyakozás az emberek nagy része számára elveszett...”¹¹

A közép-európai modernség az európai mémáramlatok egyre gyorsuló kulturális körforgásának szédületében érthető meg, „a modernség társadalmi, gazdasági, mentális és esztétikai interakcióinak összetett rendszereként...”¹² A modernizmust – a kulturális szféra racionalizálódási tendenciából következő fragmentációval szimmetrikusan¹³ – az iparosodás hatására létrejövő egységes gazdasági rendszerek kialakulása jellemzi. A társadalmi mobilitás, a közlekedés (vasút, automobil), valamint a hírközlési eszközök (távíró, telefon, posta) globalizációjának köszönhető gyors és átfogó információáramlások alakították át a korszak társadalmi ontológiáját. Az új termelési módok formálták újjá az ágensek munkához való viszonyát, a munkások a termelési folyamatoknak csak egyes fázisaihoz kapcsolódtak, illetve fértek hozzá. A termék előállításának specialistáiként csupán a feladatuk által determinált nézőpontból tárult fel számukra a termelés világa. Mindez társadalmi és tudati szegmentációhoz és fragmentációhoz vezetett.¹⁴ A szokatlan mértékű termékkínálat különösen a nagyvárosokban merőben más fogyasztási szokások, készségek kifejlesztését igényelte, a vásárlás aktusai új, modern, urbánus személyiséget formáltak. Az esztétikai szférában ez arra a felismerésre vezetett, hogy a régi, egységes interpretációs minták darabokra hullása, a kifejezésmódok pluralitása perspektivikus értelmezői magatartásokat igényel.¹⁵

Bécs és Budapest sajátosan közép-európai válasza erre a társadalmi és tudati heterogenitásra például a historizáló építészet stilisztikai pluralitása.¹⁶ Nevezhetjük mindezt olyan idézetvilág-teremtésnek, amely az elmúlt korok különféle világlátásának kisajátító – egyszerre pátoszba hajló és ironikus – kreatív destrukciója révén próbál új identitásokra szert tenni. A „kreatív destrukció” kifejezés ahhoz a Joseph Schumpeterhez¹⁷ fűződik, akit a Monarchia, különösen Bécs lüktetően eleven és innovatív közgazdasági gondolkodásának mémjei fertőztek meg. Döntő gondolata, hogy a gazdaság ciklikusan alakul, amit azoknak a vállalkozóknak az innovációja tart mozgásban, akik új módon használják fel – a mi kifejezésünkkel: exaptálják – a már meglévő eszközöket.

A Monarchia modernizmusa, plurikulturalizmusa, etnikai és nyelvi sokszínűsége a kreatív destrukció kézzelfogható társadalmi, gazdasági és kulturális öntőformája. Olvasatunkban Robert Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című regényfolyamában a Monarchiát a kreatív destrukció (nyilván a kifejezést nem használva, hiszen azt ebben az értelemben 1934-ben írta le először Schumpeter) koraként látatja.¹⁸ A Kreatív Destruktőr a semmilyen szubsztantív tulajdonságához nem ragaszkodó és azzal nem jellemezhető, tulajdonságok nélküli ember. Musil elképesztő plasztikusággal ragadja meg a tulajdonságoknélküliséget folytonos rombolásával „megalapozó” kreatív destrukció szellemiségét: „A szellem összekavar, felold, és új összefüggést teremt. [...] Titkon gyűlöl – mint a halált! – mindent, ami úgy tesz, mintha egyszer és mindenkorra rendíthetetlenül állna, gyűlöli a nagy eszményeket és törvényeket és megkövesült kis lenyomatukat, a megbékélt jellemet. Nem tart semmit szilárdnak, semmiféle ént, rendet; mert ismereteink mindennap változhatnak, nem hisz kötésben, és bárminek bármi értéke van, csak addig van, amíg a teremtés következő aktusa be nem következik – ahogy egy arc, amelyhez beszélünk, átalakul szavaink nyomán.”¹⁹

Olvasatunkban nem csupán a gazdaságot, a vállalkozásokat, a tudományt és a művészetet hatotta át a kreatív destrukció szelleme, hanem az angoloktól kapott játékokat, a futballt is. Utóbbi a társadalom alsóbb rétegei számára tette lehetővé, hogy részt vegyenek a kor forrongó kiszámíthatatlanságában. Bár – mint erről már volt szó – Nagy-Britanniában a magániskolákból indult útjára

a futball, az 1930-as évekre a munkásosztály sportjává vált. Közép-Európába az angломán felső középosztály közvetítésével jutott el a sportág, majd vált a munkásosztály kedvelt időtöltésévé. Ugyanakkor a játékot meghonosító értelmiség számára is fontos önkifejező eszköz maradt. A kávéházak polgári, urbánus világában a futball is helyet talált magának. „A Café Parsifal az Austria Wien felségterületének számított, a Rapid-szurkolók viszont többnyire a Café Holubba jártak.”²⁰ A két világháború közötti Bécsben azonban a Ring Café vált „a futball forradalmi parlamentjévé, amely barátokból és fanatikusból állt, és ahol sohasem fordult elő, hogy egy-egy klub érdeke aránytalanul előtérbe kerüljön, hiszen minden bécsi egyesület erősen képviseltette magát”.²¹

A két világháború közötti időszak, pontosabban a 1920-as évek vége az osztrák futball egyik legsikeresebb időszaka, ekkor játszott Hugo Meisl csodacsapata, a Wundermannschaft. A válogatottnak két versengő középcsatára volt, mindketten hatalmas médiasztárrá váltak. A Rapid középcsatára, Josef Uridi az igazi tankszerű csatár megtestesítője, olvasatunkban a modernizmus allegóriájának is tekinthető, hiszen célratörő, erőteljes, hatékony, gyors volt. Vetélytársa, Matthias Sindelar, akit vékony testalkata miatt Papírembernek becéztek, a 20. századi osztrák futball legnagyobb legendája, a posztmodern játékoság megtestesítője. Kiemelkedő technikája magas intelligenciával párosult. Értelmezésünkben kettőjük alakja Bécs modernizmusba öltött posztmodern világszemléletét példázza a tömegkultúra dimenziójában. Ugyanakkor különösen Sindelar a futballt a magaskultúrába emelte, hiszen amellet, hogy a labdarúgás Mozartjának hívták, számos író ihletett meg szárnyaló kreativitása. Például Friedrich Tolberg szerint „az ösztönös megoldások széles tárházával volt felruházva, hogy sohasem lehetett tudni, milyen választ ad majd egy adott szituációra. Nem követett sémákat, sem begyakorolt elemeket, egyszerűen maga volt a zsenialitás.”²² A Sindelárral felálló osztrák válogatottnak Dunai Örvénynek nevezték, mert olyan folyékonyan olvasták a játékot, hogy az ellenfelek hozzájuk képest csak dadogták azt.

Az angolokat az évszázad mérkőzésén, 1953. november 25-én 6:3-ra megverő Aranycsapatot tekinthetjük a Dunai Örvény továbbfejlesztőjének.²³ Értelmezésünk szerint az új játéktípust teremtő Aranycsapat az Osztrák–Magyar Monarchia modernizmusba oltott posztmodern hagyományának – és ebből emergáló sajátos habitusának – köszönheti azt, hogy megelőzte a korát. A Monarchia bukását követően is értékes tudás halmozódott föl a harmincas évektől autonóm módon működő magyar labdarúgásban.²⁴ A kommunista hatalomátvétel után sem üldözték el a korábbi kiemelkedő szakembereket: Bukovi Márton, Csanádi Árpád, Sebes Gusztáv és Guttmann Béla továbbra is folytathatta a munkát. A futball államosítása nem járt együtt a szakma teljes megszűlésével, az Aranycsapat megtarthatta relatív autonómiáját. A hatalmi elit olykor hallgatólagosan engedélyezte, hogy „a játékosok egymás között fenntartsák és működtessék a nagyvárosi proli-vagány bandakultúra számos elemét. A cél érdekében tolerálták, hogy Puskás ne csupán csapatkapitány, hanem bandavezér is legyen (vagyis a bandavezért teszik meg csapatkapitánynak).”²⁵ Az Aranycsapat játékában ötvöződött a grundok és az úttörő taktikai arzenál világa. Puskás és Bozsik, az Aranycsapat két legnagyobb ikonja a kispesti Lipták-grundon játszva sajátította el a futball ábécéjét.

A megalapozatlanság ontológiája

■ A német „grund” és az angol „ground” szó egyrészt beépítetlen telket, másrészt alapot, fundamentumot, eredetet, végső mélységet is jelent. Az

Osztrák–Magyar Monarchia szellemi életében, csakúgy mint az egész modernista Európában, elfogadott nézetté vált életünk, ezen belül a tudomány végső megalapozásának lehetetlensége.²⁶ Ennek hátterében persze – legalábbis részben – éppen a racionalizálódási tendenciák sajátos „ellenmozgásai” álltak. Azáltal ugyanis, hogy – a világ egyre szisztematikusabb megértésére törekvő – instrumentális racionalitás²⁷ felszámolta a világ kitüntetett ontológiai szirtjeit, az abszolút – tehát falszifikálhatatlan – igazság létét is elvetette. Ennek hatására a mindent átfogó világkép transzcendens alapja feloldódott a fragmentáló, differenciáló és a korábbi fundamentumokat radikálisan leromboló modernizmus megalapozásellenességében. Az abszolút igazság elvetése azonban értelmezésünk szerint nem vezet relativizmushoz, azaz megalapozatlan, önkényes döntésekhez. Az abszolút igazság elvetése egyúttal az abszolút és a relatív relációjának felszámolását is jelenti. Az abszolút megalapozottságnak a logikai értelemben vett ellentéte nem a megalapozatlanság, hanem a nem abszolút megalapozhatóság. Például nagyobb valószínűséggel igaz egy meghaladható tudományos állítás, mint egy asztrológus meghaladhatatlan megállapításai. Az előbbi a megalapozott, ámde cáfolható, ki van téve a kritikai vizsgálódásnak, míg az utóbbi megalapozatlan, homályos, ezért cáfolhatatlan, kritizálhatatlan is. Ezzel összhangban olvasatunk szerint az abszolút igazság – végső alap – elvetése a saját belső logikájuk mentén falszifikálható²⁸ – nem abszolút megalapozottságú – racionalitások terének radikális kiszélesedését eredményezte, amelynek eredményeképpen az egy mindent átfogó univerzális racionalitás mellé – és mindinkább helyébe – a saját belső logikája szerint működő – és falszifikálható – racionalitások sokfélesége került.²⁹

A grundról persze nem csupán a filozófusoknak és a szociológusoknak, hanem az íróknak is van mondanivalójuk. A magyar irodalom leghíresebb grundról szóló műve Molnár Ferenc *Pál utcai fiúk* című, a Monarchia Budapestjén játszódó regénye, amely a 19. és a 20. század fordulóján születő ifjúság fogalmát járta körül a narratíva eszközeivel. Az ifjúságról szól, amely – mit sem törődve a megalapozhatatlanság korszellemével – alapjaiban akarja megváltoztatni a világot. Ahhoz, hogy alapjaiban megváltoztassunk valamit, új alapokra van szükség. Az ifjúság grundja a világ közepén áll, a jelenbe érő jövő mitikus időtlenségében, abban a kétely nélküli derűben, hogy az ifjúság örök. A lehetőségek tereként megélt grund az ironia nélküli pátosz világa, a grund a jelen unalmától elzárt, de a nagyszabású jövő felé nyitott mű. A vörösingesek és a Pál utcaiak heroikus küzdelmet folytatnak a végső megalapozás földjéért. Nemecek halála, a grund elvesztése világossá teszi a Pál utcaiak vezetője, Boka számára, hogy az ifjúság grundja nem örök, és hogy az ifjúkor elmúltával csak a megalapozhatatlan megalapozás paradoxona adaptív. A vörösingesek egyébként azért szeretnék elfoglalni a Pál utcaiak grundját, mert alkalmas a labdajátékra, szemben a Fűvészkerttel. A grundot Molnár nyomán tekinthetjük egyfajta ősforrásnak, amely örökre meghatározza azok életét, akik ott nőttek fel. Az Aranycsapat, élén a két autentikus grundfocistával, Bozsikkal és Puskással a grund szó mindkét értelmében grundfocit játszott. Az első értelemben szó szerint a grundon felnőtt csibészek ravaszsága, kiszámíthatatlansága, autentikussága és autonómiája köszönt vissza a játékokban és a kommunizmusozó való szelíd oppozíciójukban. A focipálya számukra olyan grund volt, ahol felrúghatókká váltak a társadalmi szabályok, elvárások, konvenciók. Az angolok ellen vívott „évszázad mérkőzésén” a pályát olyan grunddá változtatták, amelyben a megalapozhatatlan megalapozásának paradoxonába kényszerítették az angolokat, akik elvesztették a „groundot”,

vagyis a talajt a lábuk alól. Az Aranycsapat tagjai az ötvenes évek talajtalanságából építkezve rombolták le az angolok fociról alkotott felfogásának alapjait. Puskás, Bozsik és a többiek az ifjúság grundjáról elhozták magukkal a labdát, a zsupgát, a bőrt, létük kozmoszának szent bolygóját. Ennek a varázsgömbnek a segítségével léptek ki a trivialitások világából. Azok számára, akik különféle okokból el voltak zárva a magaskultúrától, a „régik focija” adta meg nemcsak a közösséghez, nemzethez tartozás élményét, hanem a művészi befogadás lehetőségét is. Az Aranycsapat játéka az utca művészete, a grund szellemének szembeállítás a kommunizmus kőbe vésett, talajtalan ideológiáival.

Esterházy Péter 1979-ben megjelent *Termelési regényének E. följegyzései* című második felében a grundlét ontológiai derűjét emeli a magaskultúrába. Nála a grund nem a sikeres focistalét ősforrása, alapja, hanem a *Termelési regény* alapjait alaptalanná tevő, igazi, céltalan, esztétikai alapokon nyugvó grundfoci, amely nem más, mint az alkotás metaforája. Talajtalanul, éppen ezért lazán állva várja a labdát, és hogyha úgy adódik, az intertextualitás hálójába vágja. Itt csak irodalmi tételek vannak, aminek semmi köze a valóság megalapozásához. Alaptalan elvárni az irodalomtól, hogy megalapozza az életünket, hogy az életünk grundja legyen, viszont a megalapozás kényszerétől való megszabadulás létrehívja azt a híres ontológiai derűt, amely a kis pátosz és a nagy ironia mixeként kortyolható. „»Tudja barátom, az egész tavaszi idény *laza* volt. Laza-baza. Néha nyertünk, néha veszítettünk.« Igen: a tételek leszállítottak; vereség esetén rövid bánat, győzelem esetén ugyanily öröm keletkezett. [...] Az volt a helyzet, hogy már süttött a nap melegen, fény az arcba csapott, mint a törülköző [...], nem fújtak a szelek, de a légáram hűs volt, élénk, friss: lehetett hajtani. A szemlélőnek úgy tetszhetett: nincs miért. Ki nem esnek, föl nem jutnak.»³⁰

Esterházy szerint a futball, az élet és az irodalom egyaránt derűs játék. Johan Huizinga úgy véli, hogy „a játék kívül fekszik a bölcsesség és a balgaság, az igazság, a hazugság, a jó és a gonosz ellentétén”.³¹ Bár nem anyagi tevékenység, nincs morális funkciója. A bűn és az erény fogalmai nem érvényesülnek itt. Ezt a tiszta állapotot tönkretelheti, ha a játékhoz érdek társul. Ez egyfajta játék a tisztességgel. Huizinga úgy véli, hogy a gyermekjátékokkal szemben a felnőttek játéka a kultúra paradigmája, a játék ugyanis autonóm, sőt időben megelőzi a kultúrát: „az emberi kultúra a játékban, játékként kezdődik és bontakozik ki”.³² Az archaikus társadalmak konstitutív játéka a mítosz és a kultusz, ezekből származik a jog, az ipar, a művészet, a tudomány és az oktatás. A mítosz és a kultusz speciális játékok, két lényegi vonatkozással: vagy a harcról szólnak, vagy pedig ábrázolnak valamit. Az archaikus népek szent játéka misztikus valóságteremtő erővel bírnak. Ebben a valóságot megalapozó játékban egyszerre van jelen az esztétikai és a vallásos (erkölcsi) tartalom. „Valami láthatatlan, kifejezhetetlen Szép lényeges és szent alakot ölt benne.”³³ A kultikus játék résztvevői számára evidens, hogy tevékenységük a köznapit meghaladó – mindenki számára alapvető fundamentumként szolgáló –, új rendet alkot. A játék végén misztikus fény hatja át a közönséges mindennapokat, és az így megteremtett rend kitart a következő szent játékidő eljöveteleig.³⁴ Huizinga szerint a modern sportok ebben az értelemben nem tekinthetők játéknak, hiszen nincs végső valóságot teremtő erejük, vagyis nem a közösség életének megkérdőjelezhetetlen alapot adó grundok. Korunk sportjai a gyermekek játékaikhoz hasonlóak, hiszen bár segítenek kiszakadni a mindennapokból, de az archaikus kor szent játékaiknak csupán karikatúrái. A modern sport ideje nem szent játékidő, nincs a végső alapot „legitimáló” esztéti-

kai és erkölcsi, illetve vallási funkciója. A modern sport azért nem játék, mert a végeredmény – szó szerinti értelemben – nem élet-halál kérdése a közösség számára. Vagyis nehezen képzelhető el a labdarúgás Szent Ference, aki példaadó játékaival, karizmatikus lényével újra szakrális – végső alapot jelentő – tartalommal ruházná fel a futballt. Esterházy Huizinga elméletével összhangban a grundra úgy tekint, mint az itt és most esetleges világára. Itt állunk, de máshol is állhatnánk,³⁵ és inkább előbb, mint utóbb, odébbállunk. Esterházy idézetvilágában nincs semmi eredeti, végső grund, „csak egy »hely, ahol most vagyunk«”.³⁶

■ JEGYZETEK

1. Kollár Dávid: *Rival Patterns of Standardization*. Culture and Society 2019. 2.
2. Harvey Adrian: *Football: The First Hundred Years*. Routledge, London, 2005.
3. Jonathan Wilson: *Futballforradalmak*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2014. 26.
4. I. m. 26.
5. I. m. 60.
6. I. m. 57.
7. I. m. 62.
8. I. m. 64.
9. Lásd Kollár Dávid – Kollár József: *The Art Of Shipwrecking*. Dialogue and Universalism 2020. 1.
10. John Lukacs: *Budapest 1900*. Európa Kiadó, Bp., 2014.
11. Jean-François Lyotard: *A posztmodern állapot*. In: Jürgen Habermas – Jean-François Lyotard – Richard Rorty: *A posztmodern állapot*. Századvég, Bp., 1993. 7–145. 89.
12. Moritz Csáky: *A közép-európai modernség kritériumai*. Aetas 2001. 3–4. sz. 103–114. 103.
13. Max Weber: *A tudomány mint hivatás*. In: *Uő: Tanulmányok*. Osiris Kiadó, Bp., 1998. 127–156; Kollár: i. m.; Hans G. Kippenberg: *Max Weber: Religion and Modernization*. In: Peter B. Clarke (ed.): *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford University, Oxford, 2011. 13–14.
14. Vö. Claudio Magris: *A Hasburg-mítosz*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1988; Hermann Broch: *Hofmannsthal és kora*. Helikon Kiadó, Bp., 1988; Kerekes Amália – Alexandra Millner – Orosz Magdolna – Teller Katalin (szerk.): *Válogatás Hugo von Hofmannsthal és a bécsi modernség publicisztikájából*. Gondolat Kiadó, Bp., 2005.
15. Nyíri Kristóf: *A Monarchia szellemi életéről*. Gondolat Kiadó, Bp., 1980; Kiss Endre: *A „k.u.k. világrénd” halála – Bécsben*. Magvető Kiadó, Bp., 1978; Kiss Endre: *Hermann Broch elmélete a polihistorikus regényről*. Opus irodalomelméleti tanulmányok 6. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.
16. Csáky Tamás – Hidvégi Violetta – Ritoók Pál: *Budapest neoreneszánsz építésze. Tanulmányok a 2008. november 18-án Budapest Főváros Levéltárában rendezett konferencia anyagából*. Budapest Főváros Levéltára, Bp., 2009.
17. Joseph A. Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper, New York, 1975.
18. Kollár Dávid – Kollár József: *Tulajdonságok nélküli társadalom*. Jel-kép 2017. 3. sz.
19. Robert Musil: *A tulajdonságok nélküli ember*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2013. 173.
20. Wilson: i. m. 106.
21. I. m. 106–107.
22. I. m. 108.
23. A magyar és az osztrák válogatott 1902 és 1956 között 101-szer játszott egymással, azaz sokat tanultak a másiktól, együtt evolválódtak.
24. Hadas Miklós: *A modern férfi születése*. Helikon Kiadó, Bp., 2003. 292–314; Hadas Miklós: *Harcosból versengő. Futball és a férfiidentitás a 20. századi Magyarországon*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/harcosbol_versengo_2_futball_es_ferfiidentitas_a_20_szaszadi_magyarorszagon
25. Uo.
26. Altrichter Ferenc (szerk.): *A Bécsi Kör filozófiája*. Gondolat Kiadó, Bp., 1978; Lee Braver: *Groundless Grounds*. The MIT Press, Cambridge, 2012; Richard Shusterman: *Pragmatista esztétika*. Kalligram Kiadó, Bp., 2003. 231–266.
27. Weber: i. m.
28. Karl Popper: *A tudományos kutatás logikája*. Európa Kiadó, Bp., 1997.
29. Kippenberg: i. m. 13–14; Kollár: i. m. 94.
30. Esterházy Péter: *Termelési regény*. Magvető Kiadó, Bp., 1979. 154–155.
31. Johan Huizinga: *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játék-elemeinek meghatározására*. Universum Könyvkiadó, Szeged, 1990.
32. I. m. 7.
33. I. m. 22.
34. I. m. 23.
35. Weber Max: *A tudomány és a politika mint hivatás*. Kossuth Kiadó, Bp., 2010. 84.
36. Wernitzer Julianna: *Idézetvilág, avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994. 104.